

Kocsis Aranka: Magyar faluk és magyar falusiak a szlovák fővárosban. Városiasodás és etnicitás a 20. századi Pozsony szélén.

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2011. 141 oldal.

Kocsis Aranka kismonográfiája a *Pozsony város történetei* sorozat részeként jelent meg a Kalligram Kiadó gondozásában. E sorozat különlegessége abban rejlik, hogy kötetei a magyarországi és a szlovákiai kutatók közötti tudományos párbeszéd szellemében íródtak, mint például a *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*¹ című tanulmánykötet is. Kocsis könyve Pozsony etnikai összetételében a bevándorlás és a közigazgatási átszervezés nyomán bekövetkező változásokat kíséri figyelemmel az 1918-as államfordulatot követő időszakban. A szerző érdeklődése elsősorban a város igazgatása alá került magyarok identitásváltozásának jellegzetességeire, illetve a városiasodás és az asszimiláció kapcsolatára irányul. A kötet hosszú kutatómunka eredményeit tárja az olvasó elé. A mű legeredetibb és leglényegesebb vonása az, hogy a szerző a városi őslakosok mellett a betelepülők szemszögéből is megvizsgálja az együtt-, illetve egymás mellett élés jellemzőit.

Kocsis Aranka kutatása során az interdiszciplinaritás jegyében a módszerek széles skáláját alkalmazza, és a források adta lehetőségeket igyekszik a lehető legjobban kiaknázni. A levéltári források mellett a résztvevő meg-

figyelés módszerére támaszkodik, felhasználja a mindennapi életben folytatott strukturálatlan beszélgetések, tematikus interjúk, illetve a család- és élettörténetek elbeszéléseiből szerzett tudást és tapasztalatot. Felhasználja a korabeli sajtó kiadványait, az önkormányzati képviselő-testületi ülésekről készült jegyzőkönyveket, az iskolai krónikákat és a római katolikus egyház születési anyakönyveit is. A szerző alaposságát dicséri, hogy rámutat az általa felhasznált források és módszerek korlátaira; meglátása szerint például a 20. századi népszámlálások nemzeti-etnikai adatait csak iránymutatásnak lehet tekinteni. Ennek oka, hogy a század során az egymást követő cenzusok eltérő népszámlálási kategóriákat alkalmaztak, aminek következtében az adatok alkalmatlanok az összehasonlításra. Rámutat arra is, hogy ezek a felvételek nem tudták úgy megragadni a nemzeti-etnikai identitás sokszínűségét, mint például a 2001. évi magyarországi népszámlálás, amely már nem csak a nemzetiségre és az anyanyelvre, hanem a kulturális kötődésre és a családi, baráti közösségben beszélt nyelvre is rákérdezett. Arra vonatkozóan, hogy az újabb népszámlálások nemzeti-etnikai adatai pontosan mit is közvetítenek a kutató számára, Kocsis – osztva Tóth Ágnes és Vékás János² gondolá-

¹ Czoch Gábor – Kocsis Aranka – Tóth Árpád (szerk.) 2005: *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Kalligram Kiadó, Pozsony.

² Tóth Ágnes – Vékás János 2004: *Határok és identitás. A 2001. évi magyarországi népszámláláskor kisebbségi nemzeti-etnikai*

taít – a következőkre hívja fel a figyelmet: a felmérések nemzeti-etnikai adatai nem csak azt tükrözik, hogy a kérdezett mit vall, illetve mit hajlandó elárulni magáról, hanem azt is, milyenné szeretne válni. A népszámlálások adatainak felhasználhatóságával kapcsolatban Kocsis említésre méltónak tartja Jócsik Lajos³ azon állítását is, miszerint a népszámlálások identitásra irányuló közlései nem végeredménynek, hanem az asszimilációs folyamat első fázisának tekintendők.

A szerző a kutatás kezdőpontját az 1918-as évben határozza meg. A végpont azonban nem köthető egyetlen dátumhoz, mivel a statisztikai összehasonlításokkal – 20. század végi adatokat is közöl – nagyon széles időszavat ölel fel. Ugyanakkor a kötet túlnyomórészt a két világháború közötti időszakra, valamint a II. világháború utáni évekre, az ún. jogfosztottság vagy hontalanság éveire (1945–1949) fókuszál.

A bevezetőben a szerző ügyesen kelti fel az olvasó érdeklődését azzal, hogy röviden felvázolja a közigazgatási átszervezésnek azt a folyamatát, melynek során Pozsonyhoz csatolták a környező falvakat az 1940-es és az 1970-es években. Ezek közül a későbbiekben elsősorban Dornkappel és Püspöki kerül reflektorfénybe, de a forrásadottságok függvényében a többi településnek is igényszik figyelmet szentelni.

kötődést vallott külföldön születettek jellemzői. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. III.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 135–189.

³ Jócsik Lajos é. n.: *Idegen igában. Húsz év cseh uralom alatt.* Athenaeum, Budapest.

A mű első, rövidebb fejezete a Pozsony környékén az 1920-as években kialakult munkás-, illetve nyomornegyedekbe kalauzolja az olvasót. A fejtegetésekből kiderül, hogy a „Pozsonyba áradó és e külterületeken megtelepedő vidékiek között jelentős volt a magyarok száma” (27). A szerző példa gyanánt a többségében magyarok által lakott Dornkappel társadalmának bemutatását tűzi ki célul, mely választását döntően a forrásadottságok befolyásolták. A fejezet központi magját a dornkappeli lakosság önszerveződési formáinak és a magyar közösség túlélési stratégiáinak érzékletes bemutatása adja. A szerző által felvonultatott források rávilágítanak arra, hogy a társas élet elsősorban etnikai alapon és lakóhelyi szinten szerveződött. Az összetartozás-tudat formálódásának egyrészt a sportesemények és a kocsmái élet biztosított terepet, a magyar közösség túlélési stratégiájának másik pillérét pedig az anyanyelven történő oktatás lehetősége jelentette. Az olvasó részletes betekintést nyer abba a közel tíz évig tartó drámai küzdelembe, melynek eredményeképpen 1938 szeptemberében megnyitotta kapuit a dornkappeli magyar iskola. A szerző azonban siet leszögezni, hogy ez az eset a ritka kivételek közé tartozik, mivel a két világháború közötti időszakban az államhatalom törekvése a magyar nyelvű oktatás visszaszorítására irányult.

A betelepült dornkappeli magyar közösség példája után a kötet második, hosszabb fejezete azokra a magyar nyelvű településekre fókuszál, melyek lakossága nem bevándorlás révén, hanem a közigazgatási átszervezés következtében került Pozsony

igazgatása alá. Ebben a részben Püspöki a mintafalu, melyen keresztül a szerző először részletesen – ám olykor nehezen követhetően – ismerteti a magyar iskolák működésének két világháború közötti nehézségeit. A fejezet esszenciáját és a könyv legérdekesebb részét azonban nem az iskolaügyet, hanem a hontalanság emlékezetét tárgyaló rész jelenti, melyben a magyar kisebbség ellen irányuló, 1945–1949 között zajlott deportálások, a reszlovakizáció és a kitelepítések kérdésével foglalkozik. A fejezet központi témája, hogy a családok milyen stratégiákat fejlesztettek ki, milyen módon működtek együtt a túlélés érdekében. A stratégia egyik kiemelkedő eleme a rokonságon belüli „feladatmegosztás” volt: „A racionális megfontolások egyenest arra vittek sok kiterjedt családot, [...] hogy mintegy alkalmasság szerint eloszák a szerepet: ki megy, ki marad és reszlovakizál” (91). A szerző ebben a részben bravúrosan kiválasztott részleteket közöl a család- és élettörténetek anyagából. Az események szereplőinek ilyen módon történő megszólaltatása rendkívül színessé, életszerűvé teszi az írást az olvasó számára. Kocsis kutatói gyakorlatát dicséri, hogy az emlékezetten alapuló forrásokat is kritikusan kezeli. Rávilágít arra, hogy a nagy horderejű családi döntések, főleg a reszlovakizált családok esetében sokkal összetettebbek lehettek és máshogy születhettek, mint ahogy azt a visszaemlékezők tudni vélik. Az egyik interjúalany például arra panaszodik, hogy felmenői rendszerint hallgatásba burkolóztak, amikor a múlttól kérdezte őket: „valahányszor, ha emiatt faggattam a család-

dom, püspökiesen mondva, sunnyogtak” (93).

A könyv legjelentősebb érdeme, hogy nem csak az őslakosok, hanem a községbe betelepültek oldaláról is igyekszik megvilágítani az együttélés problémáit. Az őslakosok visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a betelepülőkre egyfajta idegenségérzet volt jellemző az új helyen, ami „évtizedek múlva is megmaradt és megnyilvánult visszafogottságukban, abban például, ahogy nem tudták, nem merték belakni a település nyilvános tereit, de még a tulajdonukat képező telekhez, családi házhoz való viszonyuk is ambivalens maradt, s ez a század utolsó évtizedében is meglátszott a település képén” (96–97). Igazán érdekes lett volna az őslakosok emlékeit párhuzamba állítani a betelepülők álláspontjával, azonban az utóbbiak megszólaltatásával – az olvasó nagy sajnálatára – adós marad a szerző.

A tudatos családi stratégiákat bemutató, lebilincselő fejtegetések után a kötet zárásaként a püspökiek lakóhelyhez való viszonya és nyelvhasználatára kerül a vizsgálódás homlokterébe. Kiváló kutatói érzékre vall, hogy a szerző a szülők – a két világháború között született személyek – és a gyermekek generációján túl az unokákat is igyekszik megszólaltatni és ezáltal szélesebb perspektívában láttatni a folyamatokat. A Püspökihez való kötődéssel kapcsolatban nem meglepőek az elbeszélésekből kikristályosodó eredmények: míg az idősebb és a középgeneráció lokálpatrióta, addig a fiatal korosztálynál már nem figyelhető meg a lakóhellyel való azonosulás.

Kocsis a nyelvhasználatról szóló, utolsó alfejezetet számos, az olvasóra nagy hatást gyakorló interjúrészzel színesíti. A szerző a visszaemlékezések révén arra a következtetésre jut, hogy az általa vizsgált generációk felmenőinél a nyelv csupán eszköszerepet töltött be a kommunikációban, azaz nem volt megkülönböztető funkciója. Az első és második generáció kisebbségi helyzetbe került tagjai ezzel szemben leginkább a magyar nyelv használatával tudták elhatárolni magukat a többségi nemzettől. A harmadik generáció esetében ugyanakkor egy másik tendencia figyelhető meg: a szlovák nyelv válik dominánssá a magyar nyelv rovására, ami maga után vonja a lokális és etnikai azonosságtudat gyengülését is.

Ahhoz, hogy az olvasó értse és átlássa a térben lejátszódó folyamatokat, tudnia kell(ene), hogy a Pozsonyhoz csatolt egykori falvak az óvároshoz képest hol helyezkednek el. Nagyon hiányzik a könyv elejéről egy olyan térkép, melyen Pozsony egyes városrészei,

az egykori falvak a csatolás időpontjával együtt szerepelnek. Emellett, mivel többször történik utalás a táj jellegzetességeire, egy domborzati térkép közlése is hasznos lett volna.

Ugyanakkor a mű vitathatatlan érdemei közé tartozik, hogy világos szövegezésű, könnyen olvasható, a szerző a lábjegyzetekben hasznos magyarázatokkal, kiegészítésekkel látja el az olvasót. Feltétlenül ki kell emelni, hogy a könyv gazdag képanyaggal rendelkezik. A 19. század végéről származó képeslapok mellett a 20. században készült családi és egyéb felvételek jól illusztrálják a könyv szövegének tartalmát.

Kocsis Aranka könyvében egy rendkívül izgalmas, ugyanakkor érzékeny témát dolgoz fel. Legfontosabb üzenetével, a tolerancia értéként való közvetítésével nemcsak a szakmabeliekhez, hanem a szélesebb olvasóközönységhez is szól.

Hluchány Hajnalka